Västerås

Västerås slott är en slottsbyggnad belägen i Västerås intill Svartåns mynning och var ett kungligt residens under Vasatiden. Slottet uppfördes under 1100-talet och blev ombyggt under Gustav Vasas regering 1540–1544. Västerås hette tidigare Västra Aros (Västra Åmynningen) och blev i mitten av 1100-talet biskopssäte.

Lär dig mer om Västerås historia

Västerås

Västerås blev indraget i blodiga strider vilket föranledde att borgen byggdes ut och förstärktes i flera omgångar. Slottet spelade en viktig roll under unionsstriderna på 1400-talet och tidiga 1500-talet, och var det första riksfästet som Engelbrekt Engelbrektssons styrkor erövrade under upproret. Slottet intogs av ärkebiskop Jöns Bengtsson 1457 och belägrades 1464 av Kristian I, men utan framgång. 1522 erövrades det av Gustav Vasa efter att ha varit belägrat under ett år.
Västerås slott gjordes till kungligt residens av Gustav Vasa, som även lät hålla riksdag i staden och två av dessa utgjorde historiskt viktiga händelser i Sveriges historia. På riksdagen 1527 beslutades om protestantismensinförande och att banden med katolska kyrkan bröts. Under riksdagen 1544 gjordes Sverige till ett arvkungadöme, men sanktionerade även den nya satsning på en inom landet rekryterad krigsmakt som Gustav redan inlett. Inför den senare riksdagen 1540–44 gjordes stora ombyggnader i slottet och en ny kungsvåning byggdes bland annat ovanpå den gamla i östra längan, vilket även skapade nuvarande huvudentrén, och västra längan förhöjdes. Johan III fortsatte med nya byggnadsarbeten i slutet av 1570-talet, då en stor rikssal och en slottskyrka blev inredda. Den avsatte kungen Erik XIV fördes hit 1573 och tillbringade ett år i fångenskap på slottet.

När Karl X Gustavs mor, pfalzgrevinnan Katarina Karlsdotter Vasa, dog 1638, var det slutet för slottet som kungligt residens. Eftersom ingen kunglig person längre bodde på slottet, hamnade det sedermera i förfall.

Västerås

Domkyrkan
Svartån

Lär dig mer om Västerås

Västerås

Under yngre stenåldern var havsnivån 35–40 meter högre än i dag, och det mesta av det som i dag är Västerås låg under vatten. I och med landhöjningen reste sig området kring Svartåns utlopp och under järnåldern var havsnivån fem meter högre än dagens nivå, vilket resulterade i att det som skulle komma att bli Västerås hade rest sig ur vattnet. Man har funnit spår av betydande bebyggelse och gravrösen i centrala Västerås som härstammar från bronsåldern.
Med sitt stadssigill från slutet på 1200-talet och en tid för etableringen av staden till åtminstone mitten av 1200-talet är Västerås en av Sveriges äldsta städer.
I början av 1000-talet var Västerås Sveriges näst största stad, och på 1100-talet utnämndes Västerås till biskopsstift. Här fanns tidigt både biskop och kungafogde, och Västerås domkyrka började byggas. Inom Västerås stad har man ännu inte funnit någon 1100-talskyrka. Däremot avslöjar två arkeologiska undersökningar vid 1970-talets början spår av tidig kristendom. Vid hamninloppet fanns på 1200-talet en liten befästning. Västerås slott uppfördes som försvarsanläggning redan på 1200-talet, men under 1300-talet byggdes befästningen ut till en borg och det var härifrån man skulle försvara staden mot angrepp från Mälaren. Under två månader 1501 belägrades Västerås slott av Sten Sture den äldre som vid sin död 1503 kontrollerade nästan hela Sverige. 1511 var danske kungen Kristian på marsch in i Västergötland. Västerås biskop, Otto Olavi (Svinhufvud), anlitades som förhandlare med dansken. Efter många turer anklagades Otto att vara danskarnas lakej, och greps i domkyrkan för att spärras in i Västerås slott. Sommaren 1520 intogs slottet av danskarna som förde med sig Otto till Stockholm. Kristian II kröntes till kung och blodbadet följde. Motiv till avrättningarna fick kungen bland annat i de klagomål som biskop Otto framfört över den behandling han och övriga fängslade fått utstå. Utanför Västerås blev Gustav Vasa och dalkarlarna angripna 1521 av danskarna. Slaget om Västerås, som finns beskriven i Peder Swarts krönika från 1560, blev en stor framgång för Vasa och konventet intogs i maj 1521, slottet 1522. Peder Swart var biskop i Västerås fram till sin död 1562. Sin viktigaste roll kom Västerås slott att spela under Vasatiden då borgen byggdes om.

Västerås

När bergshanteringen kom igång under 1200-talet blev Västerås den viktigaste utskeppningshamnen för järn och koppar från Bergslagen. Under 1500-talet fraktades även silvret från Sala över Västerås. Under en stor del av medeltiden var Västerås en av rikets viktigaste myntslagningsorter. Närheten till Sala silvergruva var troligen anledningen till att Västerås var landets enda myntort mellan 1538 och 1540. Till denna bild kan också fogas den stora medeltida myntskatt, Västeråsskatten, som hittades 1972 i centrala Västerås, med totalt 16 332 mynt, som är den tredje största i Sverige.
1619 kom biskop Johannes Rudbeckius till Västerås och grundade här Sveriges äldsta gymnasium, Rudbeckianska gymnasiet år 1623. Det fanns visserligen ett gymnasium redan 1529 i Malmö samt ett i Lund som grundades 1620, men Skåne tillhörde på den tiden Danmark. Rudbeckius var även en föregångsman kring skolform för flickor. 1630 startar han den första flickskolan. Bägge skolorna låg alldeles i anknytning till Domkyrkan och även, den då fattiga delen av staden, Kyrkbacken. Här upptäcktes samma år det första fallet av pesten. 357 personer dog vilket då var ca 20% av stadens befolkning.

Västeråsgurkan började odlas under 1700-talet i Västerås av en tysk trädgårdsmästare som hette Bernhard Johan Bohnsack. Västeråsgurkan såldes i hela landet och exporterades även till Europa.
Västerås har drabbats av flera stadsbränder, bland annat den 13 april 1714. I och med denna nyanlades en trädgård på dåvarande Munkholmen där Gustav Vasa först anlade en kungsträdgård med odlingar av bland annat äpple, päron och humle. Trädgården ombildades under 1800-talet till en stor centralt belägen park, Vasaparken.
1898 uppkom planerna på ett stadshotell i Västerås där bland annat hotell, restaurang, frisersalong, spritbolag och festvåning skulle finnas. Efter många stridigheter och efter fem års beslutsvånda invigdes Västerås nya stadshus, som snart bara kallades Stadshotellet, 1907.

Västerås nästa stora era kom i och med industrialiseringen då bland annat ett turbinhus vid Svartån uppfördes 1891. Denna energiproducerande byggnad blev avgörande för Elektriska Bolagets flytt av Kraft- och belysningsbolaget från Arboga till Västerås. 1890 hölls bolagsstämma på rådhuset i Västerås vilket ledde till att det Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget, ASEA var bildat. Numer känt under namnet ABB. 1917 togs Västerås ångkraftverk, byggt av Kungliga vattenfallsstyrelsen, i drift.

I Västerås startades också Nordiska Metall AB tillverkning av halvfabrikat i koppar, mässing och aluminium. Genom Aseas elektricitetshantering skapades möjligheten för en industri med tråddrageri, valsverk, tubdrageri, metallpress, gjuteri, mekanisk verkstad och ammunitionstillverkning. Nordiska Metallaktiebolaget slogs samman 1907 till Aktiebolaget Svenska Metallverken. 1910 strukturerades företaget om och Nya Aktiebolaget Svenska Metallverken bildades. Man bytte namn till AB Svenska Metallverken 1914, ett namn som man behöll till 1969 då Gränges köpte Metallverken och Gränges Essem bildades. I dag är metallindustrin en liten del av industrin i Västerås med namnet Outokumpu Copper.

"Folkmarknaden" i Västerås på 1800-talet.

Staden växte jämförelsevis mycket fort från och med 1890-talet. Jämfört med närliggande Arboga, som då hade cirka 4 500 invånare, hade Västerås samtidigt runt 8 000 invånare. 1920, 30 år senare, hade Västerås 30 600 invånare och Arboga 5 100. Expansionen illustreras av att Västerås avancerat från ställningen som rikets 25:e största stad vid 1800-talets mitt till den femte (2007). Endast 22 procent av de män som bodde i staden 1890 var kvar 18 år senare beroende på omsättningen.

Exempel på företag som startats i Västerås är dels ICA som 1938 startades efter möte i Västerås genom ett initiativ av bland annat Hakon Swenson och dels H&M (Hennes & Mauritz) som grundades i staden den 15 september 1947 av Erling Persson med en butik på Stora gatan. Sveriges första restaurang att servera pizza var restaurangen Sjöhagen i Västerås år 1947, som hade många italienare som arbetade på ASEA som gäster. Sveriges första återförsäljare för Ford fanns även i Västerås. Världens första konstfrusna bandybana invigdes 2 december 1956 på Rocklunda IP i Västerås.

Under senare delen av 1600-talet påbörjades renoveringsarbeten på slottet under ledning av arkitekten Mathias Spieler som var nära vän med Jean de la Vallée och Nicodemus Tessin d.ä. Under Karl XII:s krig användes det till förvaring av bla. krigsfångar. Den sista fången lämnade slottet 1857. En välkänd fånge under senare år var Carl Fredrik Lilja, som stal pengar från landskansliet, och som lyckades rymma från fängelset.

År 1736 eldhärjades slottet och all inredning från Vasatiden förstördes. Elden spred sig till flera trä- och korsvirkeshus i närområdet. Slottet reparerades och byggdes ut i mitten av 1740-talet med Carl Hårleman som arkitekt, och färdigställdes under 1750-talet.

Under 1800-talet gjordes en del inre förändringar och under 1920-talet genomfördes en restaurering av slottet ledd av Västerås stadsarkitekt Erik Hahr och då koncentrerade man sig främst på rikssalen med intilliggande utrymmen och residensvåningen. Västmanlands Fornminnesförening har haft sina samlingar i slottet sedan 1889. Under 1961 flyttade Länsstyrelsen till ett nybyggt landsstathus och slottet renoverades 1965–66 under ledning av arkitekt Nils Tesch. Därefter flyttade Västmanlands läns museum in, men lämnade byggnaden 2010 för nya lokaler på Karlsgatan 2.

Västerås, Myggbo, Ängsgärdet, kv. Sågklingan. Kvinnor och barn utanför bostad. C:a 1890-1900.

Västerås, Österlånggatan - nu Östra Kyrkogatan.
Till höger skymtar Uplands Enskilda Bank. Till vänster ligger numera Stadshuset. Senare låg gamla brandstationen/polishuset till höger, senare Domushuset, nu Igor.

"Lok 36 Westerås 1890", "1. Verkmästare J.F. Köhler 2. Maskiningenjör E.S. Cronstrand 3. Lokförare A Lundgren".

Västerås, Västermalm, kv. Kerstin. Bondegatan från hörnet Hållgatan/Kungsgatan, 1890-talet.

Västerås, Västermalm, kv. Kerstin.
Bondegatan från hörnet Hållgatan/Kungsgatan, 1890-talet.
I det ljusa huset rakt fram finns ett skomakeri, i det mörka huset längst till vänster ett åkeri.